

Pokroky matematiky, fyziky a astronomie

Martina Bečvářová

Carl Friedrich Gauss a pražská univerzita

Pokroky matematiky, fyziky a astronomie, Vol. 61 (2016), No. 3, 189–196

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/145846>

Terms of use:

© Jednota českých matematiků a fyziků, 2016

Institute of Mathematics of the Czech Academy of Sciences provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This document has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://dml.cz>

Carl Friedrich Gauss a pražská univerzita

Martina Bečvářová, Praha

Abstrakt. V článku je stručně připomenuto, jak probíhaly oslavy 500. výročí založení pražské univerzity, a s pomocí jednoho nedávno objeveného historického dokumentu je zodpovězena otázka, co má společného slavný a věhlasný německý matematik, geometr, astronom a geodet CARL FRIEDRICH GAUSS (1777–1855) a pražská univerzita první poloviny 19. století.

Existuje nějaké spojení mezi Carlem Friedrichem Gaussem a Karlo–Ferdinandovou univerzitou v Praze? Víte něco o Gaussově spolupráci s Prahou a s pražskými matematiky? Tyto otázky se mohou zdát provokativní, ale byly mi položeny profesorem Menso Folkertsem v květnu roku 2016 na XIII. Österreichisches Symposion zur Geschichte der Mathematik, které se konalo v rakouském Miesenbachu.

Horečně jsem uvažovala a probírala vše, co znám, co jsem v minulosti přečetla a nastudovala. Hlavou mi bleskově běžela řada úvah a myšlenek a naskakovaly odpovědi typu pražští matematici jistě znali Gaussovy výsledky, ale že by s nimi Gauss spolupracoval,¹ že by někdy navštívil Prahu a proslovil nějakou přednášku na pražské univerzitě, technice nebo na zasedání *Královské české společnosti nauk*, že by sepsal nějakou práci přímo pro *Abhandlungen der königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften* (vycházely od roku 1785), že by u něho někdo z pražských matematiků či fyziků studoval, že by s někým z Prahy udržoval korespondenci nebo citoval ve svých studiích jeho práce? O tom jsem nikdy nečetla ani neslyšela. Tak jsem tyto možnosti zamítla.

A pak přišla konkrétnější a pro mě ještě překvapivější otázka: *Je vám známo, že Gauss byl čestným doktorem pražské univerzity?* Má reakce byla rychlejší a jednodušší. Ne, není, o tom jsem nikdy neslyšela a myslím si, že to je omyl. K mému velkému překvapení mi byla předložena kvalitní a dobře čitelná kopie Gaussova čestného doktorského diplomu, který byl vystaven v Praze dne 28. srpna 1848. Odvezla jsem si ji domů spolu s prosbou, zda by se o tomto diplomu dalo zjistit, proč a při jaké příležitosti byl Gaussovi udělen.

¹Na univerzitě či technice v Praze přednášeli matematiku v první polovině 19. století (kratší či delší dobu) JAKUB ADAM BITTNER (1777–1844), CHRISTIAN DOPPLER (1803–1854), FRANTIŠEK JOSEF GERSTNER (1756–1832), FRANTIŠEK IGNÁC KASSIAN HALLASCHKA (1780–1837), FERDINAND HESSLER (1803–1864), JOSEF LADISLAV JANDERA (1776–1857), JAKUB FILIP KULIK (1793–1863), WILHELM MATZKA (1798–1891), FRANZ XAVER MOTH (1802–1879), JAN JOSEF PARTL (1802–1869), STANISLAV VYDRA (1741–1804). Matematikou se na vysoké úrovni zabýval BERNARD BOLZANO (1781–1848), který byl v letech 1806 až 1819 profesorem náboženství na pražské univerzitě.

Prof. RNDr. MARTINA BEČVÁŘOVÁ, Ph.D., Ústav aplikované matematiky, Fakulta dopravní, ČVUT v Praze, Na Florenci 25, 11000 Praha 1 a Katedra didaktiky matematiky, Matematicko-fyzikální fakulta, Univerzita Karlova v Praze, Sokolovská 83, 186 75 Praha 8, e-mail: becvamar@fd.cvut.cz

Okamžitě a s nadšením jsem se pustila do pátrání a s vervou prošla množství našich i zahraničních knih a časopiseckých článků. Brzy jsem zjistila, že to nebude vůbec snadné. Jedinou záchytnou a stručnou informaci mi poskytla kniha Josefa Petráně [2], v níž je uvedeno:

Nadešel rok 1848. Univerzita se právě chystala oslavit pětisté výročí založení: zbudován pomník zakladateli, ražena jubilejní medaile a chystala se velká slavnost s udělením čestných doktorátů. Filozofická fakulta navrhla koncem roku 1847 k tomuto významnému jednání padesát učenců z celé Evropy, z toho šest Čechů: F. L. Čelakovského, F. Palackého, J. Purkyně, P. J. Šafaříka, J. G. Sommera a F. X. Zippého; ze Slováků J. Kollára ([2, str. 145]).

Připomeňme, že v roce 1848 si pražská univerzita, nejstarší univerzita ve střední Evropě, hodlala důstojně připomenout pětistileté výročí svého založení, jehož oslavy, jak dokládají archivní materiály uložené v Archivu Univerzity Karlovy, začala připravovat již v roce 1840.² Zachycují ustanovování komisí pro oslavy a vývoj jejich personálního obsazení, opakované volby pracovních skupin, debaty o programu jednotlivých akcí, hádky o rozpočtu a financích, náměty na vypsání finanční sbírky a svolání k lidu a národu, návrhy pamětních listin pro významné osoby a mecenáše oslav, propozice o vypisování soutěží na ražbu jubilejní medaile, na stavbu pomníku Karla IV. a na tisk diplomů, diskuse o plánech dílčích akcí (řečníci, výzdoby sálů, pořadí v průvodech, výběr hudebních skladeb apod.), návrhy na zvané hosty a udělování ocenění atd.

Průběh univerzitního výročí však nečekaně a negativně ovlivnilo bouřlivé revoluční jaro a léto roku 1848.³ Nejprve v průběhu jara vypukly ve Vídni studentské nepokoje, které se přenesly i do Prahy. Dne 15. března 1848 vydala pražská univerzita petici, v níž „ponížně prosila“, aby byla ukončena náboženská a politická diskriminace učitelů a odstraněn dozor direktorů a úřadů nad studiem, učitelé i studenti, aby byla zavedena svoboda vyučování, přiznána rovnoprávnost výuky v obou zemských jazycích a umožněna výuka tělocviku. Studenti žádali právo svobodně studovat na zahraničních univerzitách a právo zakládat studentské odborné, kulturní i sportovní spolky. Krátce na to vznikly studentské legie, které sdružovaly téměř 3 500 členů, studentů univerzity a techniky a asistentů. Ve vzrušené atmosféře studentských nepokojů a aktivit studentských legií se dne 7. dubna 1848 konala studentská oslava pětistého výročí vzniku univerzity, kterou barvitě popisuje J. J. Toužimský:

Večer o osmé hodině shromáždili se právníci a medikové a pozvaní hodnostové z filozofie na prvním dvoře v Karolinu. Balkóny, pavlače a chodby vykrášleny byly chvojm, drapériemi a odznaky krajů českých. Na průčelní straně v hvězdotité ozdobe praporů a zbraní byla umístěna socha Karla IV. Ve všech oknech byly rozžaty svíce nebo pochodně. U průjezdu stála vojenská hudba. Rektor opat Zeidler a profesori vítání byli hlučným voláním. Slavnost zahájena písní: „My čeští manové, vlasti obráncové“, načež následovalo „Gaudeamus“. Potom vypuštěn balón, který v povětří se vzňal. Slavnostní řeč o Karlu, otci vlasti, proslovil právník Josef Jireček, jež s bouřlivou pochvalou byla přijata, načež promluvil německy technik Hron. Rozmarným výjevem za zpěvu, řečí a hudby bylo ortelování šosáctví. Kdosi zvolal: „Pereant cylindry!“ Ihned snesená hranice a rozdělán oheň. „Katastrofa sem! Bouřku!“ voláno a šťastně přinesen

²Viz [3] a [4].

³Revoluční události roku 1848 na pražské univerzitě podrobně analyzuje článek [1].

starý cylindr, pak i cop a „fatrmordy“, onen do ostré špičky po každé straně vyběhající límeček, jenž byl ozdobou předbřeznových pánů Franců. Na význam, aby vzaly za své všechno filisterství, všechno byrokratický duch a šlendrián a všechna směšná vypínavost vrchnosti, upálený cylindr, cop i fatrmordy za smutečního pochodu, který hudba spustila a za brnění savlí podle taktu. Výjev činil takový dojem, že se jednou ještě před Karolínem opětoval. Studentstvo vytáhlo pak s pochodněmi a za odznaky krajů seřaděno na Příkopy a Alejemi přes nábřeží ubíralo se na Karlův most, kde provolána nehynoucí paměť Karlu IV. Odtud vrátil se průvod zpět ulicí Jezuitskou, které provoláno Pereant a vyhlašována za ulici Karlovu. Dle krajů zpívaly se i národní písně. Na Staroměstském náměstí voláno sláva Národní gardě a v Karolinu pozdravil studentstvo opět rektor Zeidler ([5, str. 309]).

Karolinské oslavy měly tedy charakter lidové veselice. Jejich jádrem bylo pronášení plamenných proslovů, pálení symbolů starého režimu, provolávání hanby jezuitům, přejmenovávání ulice a jásavý pochod městem s doprovodem vojenské hudby. Rektor Hieronymus Joseph Zeidler nechal vyvalit deset sudů piva a nemajetným příslušníkům studentských legií daroval 500 zlatých. ALOIS JOSEF SCHRENK (1802–1849), pražský arcibiskup a kancléř univerzity, přidal dalších 1 000 zlatých. K oslavám univerzitního výročí byly sepsány a vydány dějiny univerzity mladého a talentovaného českého historika VÁCLAVA VLADIVOJE TOMKA (1818–1905)⁴ a byl zbudován bronzový pomník Karla IV. na Křižovnickém náměstí nedaleko Karlova mostu⁵.

Velká univerzitní slavnost byla odložena na 2. a 3. říjen 1848. Měla proběhnout za účasti předních osobností vědeckého, kulturního i politického života Království českého a mnoha čestných zahraničních hostů. Nakonec se však vůbec neuskutečnila.⁶ Studentské legie se totiž začaly štěpit, hádat a národnostně polarizovat; vznikla např. česká *Slavia* a německá *Markomania*. V červnu se české oddíly radikalizovaly a obrátily se na vojenského velitele Prahy polního maršála Alfreda knížete Windischgrätze (1787–1862), aby jim vydal 2 000 pušek a baterii děl na ochranu Prahy, studentských práv a svobod, což on pochopitelně odmítl. Windischgrätzovým úkolem bylo uklidnit výbušnou situaci v Praze. Měl především zabránit zasedání nově zvoleného zemského sněmu, neboť

⁴W. W. Tomek: *Děje university Pražské. Od založení učení pražského až do uzavření kompakt Basilejských (1348–1436)*, České museum, Praha, 1849, X + 320 stran (české vydání (překlad) je nedokončeno, německé vydání z roku 1848 je kompletní). Kniha je v Národní knihovně České republiky a česká verze je také dostupná na adrese <http://kramerius.mlp.cz/kramerius/handle/ABG001/53882>

⁵Jedná se o novogotický pomník zhotovený kovolijcem JACOBEM DANIELEM BURGSCHEMTEM (1796–1858) podle návrhu ERNSTA JULIA HÄHNELA (1811–1891). Myšlenka postavit pomník Karla IV., zakladatele univerzity, se zrodila již ve 30. letech 19. století. Postupně vzniklo několik návrhů jezdeckých soch, které byly doplněny alegorickými postavami žen, jež měly symbolizovat čtyři univerzitní fakulty. V roce 1842 byla sestavena speciální výběrová komise tvořená členy akademického senátu a univerzitními profesory, která se rozhodla zadat práci slavnému drážďánskému sochaři Hähnelovi. Socha měla být slavnostně odhalena na jaře roku 1848 u příležitosti 500. výročí založení pražské univerzity. Kvůli revolučním událostem nebyla včas dokončena, odhalena byla až 31. ledna 1851. Její ústřední dominantou je stojící Karel IV. v nadživotní velikosti, který se levicí opírá o meč a v pravici drží listinu s pečetí (zakládací listina univerzity). Pod sochou je nápis *Karlo Quatro. Literarum universitas/Festo saeculari quinto 1848*. Na podstavci jsou alegorie čtyř univerzitních fakult (teologie, medicína, právo a filozofie) a sochy významných osobností karlovských časů (Arnošt z Pardubic, Beneš z Vartemberku, Matyáš z Arrasu a Jan Očko z Vlašimi).

⁶Poznamenejme, že i oslava 600. výročí založení Univerzity Karlovy proběhla v neklidném, nejistém a značně nestabilním čase poúnorových událostí roku 1948. Snad bude mít univerzita větší štěstí při oslavách 700. výročí.

byly oprávněné obavy, že bude podle uherského vzoru vyhlášena konstituce také pro Království české. Studenti se jeho rozhodnutím cítili pobouřeni, začali stavět barikády, obsadili centrum města a univerzitní Klementinum.⁷ Došlo k řadě provokací, projevů síly a nastaly větší i drobnější střety a boje v ulicích. Vojáci však barikády rychle dobyli a zajali asi 60 nejradiálnějších studentů. V Praze byl vyhlášen *stav obležení* (výjimečný stav).

Univerzita i nadále plánovala své oslavy. Dne 18. srpna 1848 byla dokončena jednání o návrhu čestných hostů oslav, uzavřen seznam zahraničních univerzit⁸, kterým mělo být zasláno oznámení o oslavách, a seznam budoucích čestných doktorů⁹.

Latinsky psané čestné doktorské diplomy začínající starobyloou klasikou formulí *Nos rector et senatus academicus almae et antiquissimae caes. reg. Carolo Ferdinandeae Universitatis Praenae Lecturis Salutem ...* byly vydány dne 28. srpna 1848. Byly vtištěny na křídovém papíře rozměrů 55 × 43,5 cm, opatřeny kulatou červenou univerzitní pečeti uloženou ve speciálním pouzdře ze slonoviny bez víčka a přivěšenou k diplomu černozlatou šňůrkou. Signovány byly rektorem univerzity, ředitelem teologických studií, ředitelem lékařských studií, děkanem filozofických studií a univerzitním notářem. Doplňme pro úplnost základní informace o „signatářích“ diplomu, neboť to byli významní představitelé pražského vědeckého, duchovního, kulturního i politického světa a lidé se zajímavými a pohnutými osudy.

Rektorem univerzity byl v roce 1848 doktor teologie JERONÝM JOSEF ZEIDLER (též Hieronymus Joseph, 1790–1870), rakouský a český římskokatolický duchovní, politik, poslanec vídeňské Říšské rady a opat premonstrátského kláštera v Praze na Strahově.¹⁰ Do premonstrátského řádu vstoupil roku 1809, roku 1812 složil předepsané slavné řeholní sliby a o rok později byl vysvěcen na kněze. V letech 1815 až 1821 byl kaplanem, resp. kooperátorem v rodné Jihlavě. Roku 1821 se stal archivářem ve Strahovském klášteře. Krátce na to získal na pražské univerzitě doktorát filozofie a stal se sekretářem strahovského opata. Od roku 1824 zastával místo řádného profesora dogmatiky a polemické teologie na pražské teologické fakultě, v roce 1830 byl jejím děkanem, v le-

⁷Bez zajímavosti není, že dne 12. června 1848 došlo k pouličním střetům studentských legií s vojskem. Při nepokojích byla patrně nešťastnou náhodou neznámým střelcem v okně domu generálního velitelství sídlícího na rohu Celetné ulice a Ovocného trhu (dnes budova Obvodních soudů pro Prahu 1 a 7) zastřelena Marie Eleonora kněžna ze Schwarzenbergu (1796–1848), Windischgrätzova manželka. Přes rozsáhlá vyšetřování (vyslýchán byl i těžce nemocný B. Bolzano žijící v Celetné ulici) se střelce nepodařilo zjistit. Více viz M. Ivanov: *Podivuhodné příběhy*, Práce, Praha, 1979.

⁸Blahopřejné dopisy k univerzitním oslavám zaslaly např. univerzity a akademie z Bologně, Bruselu, Dorpatu (dříve Jurjev, dnes Tartu), Dublinu, Edinburghu, Erlangenu, Florencie, Freiburgu, Göttingenu, Innsbrucku, Jeny, Kodaně, Königsbergu (dříve Královec, dnes Kaliningrad), Krakova, Leydenu, Lipska, Londýna, Lublinu, Magdeburgu, Marburgu, Moskvy, Neapole, Oxfordu, Paříže, Petrohradu, Rostocku, Říma, Salisbury, Uppsaly, Vídně, Vratislavi (dříve Breslau, dnes Wrocław). Dopisy některých institucí jsou uloženy v Archivu Univerzity Karlovy v Praze (viz [4]).

⁹Univerzita v rozpočtu z února 1848 plánovala udělit až 180 čestných doktorátů (přes 50 jich mělo směřovat do zahraničí). Bohužel se nedochoval seznam skutečně udělených diplomů. V Archivu Univerzity Karlovy v Praze se dochovaly např. děkonné dopisy P. J. Šafaříka, F. L. Čelakovského, J. Píckea a J. Beera. Zachován zůstal také vzorový návrh diplomu. Více viz [4].

¹⁰Poznamenejme, že premonstrátský klášter na Strahově byl založen kolem roku 1143 knížetem Vladislavem II. (okolo 1110 až 1174) a olomouckým biskupem Jindřichem Zdkem (asi 1083 až 1150). Roku 1627 byly do strahovské opatské baziliky přeneseny a slavnostně uloženy ostatky svatého Norberta z Xantem (narozen mezi roky 1080 až 1085, zemřel 1134), zakladatele premonstrátského řádu. Strahov se stal duchovním řádovým střediskem evropského významu a současně byl důležitým centrem víry, vzdělanosti a kultury v našich zemích. O roli Strahova viz <http://www.strahovskyclaster.cz> [cit. 20. 7. 2016].

tech 1839 až 1849 vykonával též funkci direktora (ředitele) tzv. filozofických studií. Od roku 1834 až do roku 1870 působil ve funkci opata Strahovského kláštera (od roku 1869 byl dokonce generálním opatem premonstrátského řádu). Roku 1859 se stal představeným a vizitátorem všech premonstrátských kongregací v celém Rakousku. Rektorem pražské univerzity byl i v letech 1844, 1846, 1855, 1856. Zeidler byl politicky aktivní. V letech 1863 až 1869 byl poslancem Českého zemského sněmu za velkostatkářskou kurii. V roce 1863 a v letech 1867 až 1870 byl poslancem vídeňské Říšské rady. Zemřel v roce 1870 ve Vatikánu, kde se jako generální opat řádu účastnil velkého církevního koncilu.¹¹

Direktorem lékařských studií byl v roce 1848 lékař IGNAZ FLORIAN NADHERNY (1789–1868). Absolvoval pražskou univerzitu, kde roku 1812 obdržel doktorský titul. V roce 1813 byl pověřen suplováním profesury „teoretického lékařství“, krátce nato se stal řádným profesorem „státního lékařství“. Roku 1819 byl jmenován guberniálním radou, protomedikem a zdravotním referentem pro Čechy, současně se stal ředitelem tzv. chirurgických (lékařských) studií a trvalým přisedícím akademického senátu. Díky jeho energickému vedení a modernímu přístupu ke zdravotnictví byly provedeny úpravy krajských lékařských úřadů, uskutečněno první všeobecné očkování proti neštovicím, zavedena první opatření proti šíření nakažlivých chorob ve velkých městech, rozšířena česká lázeňská péče, modernizována pražská botanická zahrada a všeobecná nemocnice, porodnice a nalezinec, rozšířeny univerzitní chemické laboratoře, zahájena stavba pražského ústavu pro duševně nemocné, stavba pražského anatomického muzea s moderní velkou pitevnou, stavba fyziologického, zoo-chemického a patologicko-anatomického ústavu a zřízeny některé nové kliniky. Nadherny ovlivňoval výběr pedagogů na pražské lékařské fakultě. Sepsal několik prací o zdravotně a soudním lékařství, které byly dlouhou dobu považovány za základní učební příručky.¹² Roku 1849 byl za své zásluhy v oblasti zdravotní péče o obyvatelstvo povýšen do stavu dědičného rytíře. Roku 1857 byl jmenován ministerským radou a referentem pro tzv. medicínsko-chirurgická studia na vídeňském ministerstvu. Zde se však jeho činnost omezila jen na běžnou administrativu, vyřizování služebních spisů, tvorbu oběžníků a zdravotních vyhlášek.¹³

Direktorem teologických studií byl v roce 1848 římskokatolický duchovní FRANTIŠEK VILÉM TIPPMANN (též Franz Guglielmo, resp. Gianfrancesco Guglielmo, 1786–1857). V roce 1809 byl vysvěcen na kněze a začal působit jako farář v Loučné, od roku 1816 byl farářem na Božím Daru, kde založil chudobinec. V roce 1824 získal na pražské univerzitě doktorát teologie a byl jmenován kanovníkem svatovítské kapituly. Krátce nato se stal děkanem pražské teologické fakulty a v roce 1830 i rektorem pražské univerzity. V letech 1831 a 1834 a potom též v letech 1852 až 1854 byl generál-

¹¹O Zeidlerově životě a díle viz heslo *Hieronymus Joseph Zeidler*, in *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, svazek 59, Wien, 1890, str. 275, M. Lišková: *Slovník představitelů zemské samosprávy v Čechách 1861–1913*, Praha, 1994, a informace dostupné na webové adrese <http://www.jihlava.cz/zeidler-p-jeronym-josef-freiherr-v-thdr-phdr/d-498778> [cit. 30. 6. 2016].

¹²Například *Über die Verletzungen in gerichtlich-medizinischer Beziehung für Gerichtsätze und Richter* (Haase, Prag, 1818, 148 stran), *Darstellung des Physikatwesens in den österreichisch-deutschen Erblanden mit Beziehung auf die diesfalls erlassenen Gesetze für Kreis-Bezirks, Stadt- und Wundärzte, dann Apotheker, öffentliche Sanitätsindividuen und Behörden überhaupt ...* (Wien, 1819, XVI + 119 stran; 2. vydání, Wien, 1831, XVI + 119 stran).

¹³O Nadherného životních osudech a působení viz např. heslo *Ignaz Nadherny*, Ottův slovník naučný, 17. díl, Praha, 1901, str. 973.

ním vikářem pražské arcidiecéze. Od r. 1832 byl navíc pomocným biskupem pražským a titulárním biskupem satsalským, od r. 1836 též děkanem staroboleslavské kapituly.¹⁴

Děkanem filozofických studií byl v r. 1848 filozof AUGUSTIN SMETANA (1814–1851). Po gymnaziálních studiích vstoupil v Praze do řádu křižovníků s červenou hvězdou¹⁵, což mu umožnilo studovat filozofii a teologii. Roku 1835 složil slavné řeholní sliby a o rok později byl vysvěcen na kněze. Dvakrát byl pro spory se svými představenými odeslán mimo Prahu (Dobřichovice, Cheb), kde působil jako kaplan a zároveň se připravoval na složení rigorózní zkoušky z filozofie. V roce 1842 se stal adjunktem (asistentem) profesora FRANTIŠKA EXNERA (1802–1853), který přednášel teoretickou a praktickou filozofii na pražské univerzitě. Díky jeho podpoře vykonal delší studijní cestu po německých univerzitách a seznámil se s novými pohledy na výuku a výchovu, na roli a poslání učitele a církve a zejména s novými filozofickými a pedagogickými směry. V letech 1846 až 1847 suploval za Exnera univerzitní přednášky z filozofie. Aktivně se zapojil do revolučních událostí roku 1848; jako děkan hájil svobodomyšlné názory posluchačů, prosazoval liberální pohledy na výchovu a vzdělávání. Dokonce pronesl slavnostní pohřební řeč za akademiky, kteří padli ve Vídni v roce 1848 při potyčkách s policií v jarních revolučních bouřích. Pro své aktivity a názory se dostal do vážných sporů s představeným svého řádu. Rozhodl se, že řád opustí, jakmile dokončí rozpracované dílo o výchově. Ke konci roku 1848 si prosadil, že bude bydlet mimo klášter, aby se mohl zcela věnovat suplentuře, kterou získal na nově zřízeném novoměstském gymnáziu, a výuce filozofie na univerzitě. Politické události, které následovaly po revolučním roce 1848, ho však brzy připravily o místo gymnaziálního profesora. Navíc mu nebylo dovoleno přednášet (ani zdarma) milovanou filozofii na univerzitě. Na krátký čas se stal redaktorem politického listu *Union*, který založil František Palacký se svými přáteli. Smetana v něm roku 1849 otiskl zprávu, že byl dohnán svými nepřáteli k okamžitému vystoupení z řádu i z církve. Jeho oznámení způsobilo v Praze veliký rozruch a senzaci. Veřejnými, na dveřích pražských kostelů nalepenými vyhláškami byl vyloučen (vyobcován) z katolické církve a prohlášen za jejího nepřítel. Roku 1850 odjel do německé Altony, kde přijal místo vychovatele. Další aktivity mu překazila vážná choroba. Na konci roku 1850 se s těžce podlomným zdravím vrátil do Prahy, kde krátce po příjezdu zemřel.¹⁶ Smetana psal německy, některá jeho díla byla později přeložena do češtiny.¹⁷

¹⁴Více viz heslo *František Vilém Tippmann*, in M. M. Buben, P. R. Pokorný: *Encyklopedie českých a moravských pomocných (světících) biskupů (se supplementem sídelních biskupů)*, Libri, Praha, 2014, str. 166–167.

¹⁵*Rytířský řád křižovníků s červenou hvězdou* je jediný řád českého původu, který se vyvinul z laického špitálního bratrstva, které bylo založeno roku 1233 sv. Anežkou Přemyslovnou (1211–1282) u kostela sv. Haštala v Praze. Roku 1237 byli špitálníci povýšeni papežem Řehořem IX. na řád s řeholními pravidly. Hlavním chrámem křižovníků s červenou hvězdou je chrám sv. Františka z Assisi, který se nachází u Karlova mostu v Praze. O historii řádu viz <http://www.krizovnici.eu> [cit. 20. 7. 2016].

¹⁶O Smetanovi, jeho životě a díle viz např. heslo *Augustin Smetana*, Ottův slovník naučný, 23. díl, Praha, 1905, str. 492–493.

¹⁷Například *Die Bestimmung unseres Vaterlandes Böhmen* (Praha, 1848, česky vyšlo roku 1897), *Die Bedeutung des gegenwärtigen Zeitalters* (Praha, 1848, česky vyšlo pod názvem *Význam současného věku* roku 1903), *Die Katastrophe und der Ausgang der Geschichte der Philosophie* (Hamburk, 1850, česky vyšlo pod názvem *Obrat a vyústění dějin filosofie* roku 1903), *Geschichte eines Erkommunizierten* (Lipsko, 1863, česky vyšlo pod názvem *Osudy kněze vyobcovaného z církve* roku 1863 a 1901), *Der Geist, sein Entstehen und seinen Vergehen* (1865, česky vyšlo pod názvem *Vznik a zánik ducha* roku 1865).

Gaussův diplom čestného doktora pražské univerzity z roku 1848 (diplom je uveřejněn se svolením prof. Menso Folkertse)

Za právnickou fakultu pražské univerzity diplom podepsal docent JACOBUS EDUARD WITAK, tzv. univerzitní syndicus a notarius.¹⁸

Diplomy byly natištěny, podepsány, opatřeny pečeti a připraveny k slavnostnímu předání čestným doktorům. Z pečlivě naplánovaných a několik let připravovaných oslav

¹⁸O osudech Jakuba Eduarda Witaka se nepodařilo nic zjistit.

však zcela sešlo. Nositelům byly diplomy pravděpodobně s průvodním dopisem zaslány poštou.¹⁹

Jeden z doktorských diplomů byl na návrh Filozofické fakulty pražské univerzity určen také pro Gausse. Jeho originál je uložen v archivu Stadtarchiv Braunschweig ve fondu C. F. Gauss (signatura G IX 21:44–15). Zde je také uchována řada dalších diplomů, které slavný matematik obdržel od zahraničních škol, akademií a vědeckých společností, mnoho dokumentů a dopisů z jeho pozůstalosti.²⁰

Gauss tedy diplom čestného doktora pražské univerzity zcela jistě obdržel, neboť se dochoval v jeho pozůstalosti. Není však známo, zda univerzitě zaslal tradiční poděkování. Udělení zahraničního diplomu nebylo pro něho ničím výjimečným, zvláštním, neobvyklým a novým.

Poznamenejme na závěr, že Gaussova vědecká a odborná pozůstalost je uložena ve Státní a univerzitní knihovně v Göttingenu.²¹ Zde se také nachází jeho rozsáhlá odborná i soukromá korespondence, jejíž seznam je dnes dostupný na webové adrese <http://gauss.adw-goe.de>. V současné době jsou u všech dopisů k dispozici jen základní metadata. V rámci rozsáhlého projektu, který od devadesátých let vede prof. Menso Folkerts z Mnichova, se připravuje vystavení scanů, přepisů a podrobných komentářů všech dochovaných dopisů z Gaussovy pozůstalosti.²²

L i t e r a t u r a a a r c h i v n í z d r o j e

- [1] HAVRÁNEK, J.: *Karolinum v revoluci 1848*. Acta Univ. Carolin. — Historia Universitatis Carolinae Pragensis 26 (1986), fasc. 2, 35–75.
- [2] PETRÁŇ, J.: *Nástin dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy*. Univerzita Karlova, Praha, 1983.
- [3] Senát. VI. Oslavy 500. výročí UK, akta komise 1840–1845, kartón č. 127. Archiv Univerzity Karlovy v Praze.
- [4] Senát. VI. Oslavy 500. výročí UK, akta komise 1846–1848, kartón č. 128. Archiv Univerzity Karlovy v Praze.
- [5] TOUŽIMSKÝ, J. J.: *Na úsvitě nové doby*. Praha, 1898.

¹⁹Jeden čestný doktorský diplom se zachoval v Národním archivu České republiky v Praze v pozůstalosti JAKUBA BEERA (1796–1866), generála a velmistra řádu křižovníků s červenou hvězdou. Doplňme pro úplnost, že Beer byl doktorem teologie, profesorem náboženství na filozofické fakultě pražské univerzity, později profesorem pedagogiky a dogmatiky. Od roku 1850 byl ředitelem c. k. vědecké a zkušební komise pro schvalování kandidátů učitelství na gymnáziích a ovlivňoval tak po řadu let výběr a úroveň našich gymnaziálních profesorů. Několik let zasedal v zemském výboru a zemském sněmu Království českého. Zabýval se reformou daňového systému, zejména problematikou efektivnosti výběru tzv. přímých daní. V letech 1840 až 1866 byl velmistrem křižovníckého řádu. Pražské univerzitě věnoval na zbudování pomníku Karla IV. plochu před křižovníckým klášterem. Viz K. Beránek, V. Beránková: *Archiv křižovníků s červenou hvězdou v Praze*, Inventář SÚA, díl I, Listiny 1233–1872, Praha, 1983. Kopie diplomu je dnes dostupná na internetu (viz Charter: *Křižovníci s červenou hvězdou — generalát a konvent*, Praha (1233–1872), signatura 960, <http://monasterium.net/mom/CZ-NA/RKr/960/Charter> [cit. 20. 6. 2016]).

²⁰Materiály archivu věnovali Gaussovi potomci.

²¹Viz M. Folkerts: *Carl Friedrich Gauß' Aktivitäten an der Universität Göttingen*, Nachr. Akad. Wiss. Göttingen, Math.-Phys. Kl., Nr. 2, 2002, 131 stran.

²²M. Folkerts od počátku 90. let 20. století intenzivně pátral po celém světě po Gaussově korespondenci, pečlivě ji zaznamenával, třídil a nechával pořizovat její kvalitní kopie. Díky jeho aktivitě vznikla v Göttingenu obrovská kolekce originálů a kopií Gaussovy rozsáhlé korespondence.